

КУРАС Дмитро Іванович,
професор кафедри теорії, історії
та філософії права навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат історичних наук,
доцент

РАДЯНСЬКА ПРАКТИКА ЗАМОВЧУВАННЯ ГОЛОДУ 1946-1947 РОКІВ В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ НИЩЕННЯ НАЦІЇ ТА ЇЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Протягом дуже довгого історичного періоду українська нація, перебуваючи під радянською владою була жертвою цілеспрямованої політики, зорієнтованої не тільки на придушення опору діям більшовицької партії, але й на знищення самої української ідентичності як основи цього опору. Базуючись на фундаменті визвольних змагань 1917–1921 років, українство зберігало пам'ять та прагнення до національної державності та свого європейського цивілізаційного вибору, зумовленого століттями розвитку нашого народу та його державності. Саме це прагнення українців завжди розглядалося радянською владою та партійним керівництвом як одна із найбільших загроз для самого існування влади комуністичної партії та радянської держави.

Розуміючи безперспективність сподівань на «затухання» національного руху, більшовицька влада вже наприкінці 20-х років ХХ століття перейшла до практики цілеспрямованого терору проти носіїв ідей національного визволення. Безумовно символом імперської ненависті до всього українського тут стало «розстріляне відродження». Однак разом з цим ми маємо пам'ятати й інший екзистенційний виклик українській ідентичності – винищення українського селянства шляхом цілої низки голодоморів.

Сьогодні у поле наукового дискурсу активно вводиться ціла низка проблем, зорієнтованих на поглиблення досліджень у напрямі вивчення голоду 1946–1947 років як складової антиукраїнської політики радянської влади. Серед великого доробку як вітчизняних, так і закордонних вчених варто звернути увагу на унікальний проєкт Міністерства внутрішніх справ України «Голодомор мовою документів», присвячений висвітленню штучних голодоморів в Україні, у реалізації якого беруть участь науковці Національної академії внутрішніх справ. У межах даного проєкту вже виданий збірник раніше не оприлюднених документів і матеріалів із фондів Державного галузевого архіву МВС України, присвячений Голодомору 1932–1933 років [1]. Сьогодні ведеться робота над продовженням даного проєкту щодо голоду 1946–1947 років, складовою якої є і дана праця.

Одним із недостатньо вивчених аспектів голоду 1946–1947 років, пов'язаний із свідомою політикою по обмеженню розголосу у світі про гуманітарну катастрофу в Україні, є викривлення радянською владою його

причин а також не допущення міжнародної допомоги голодуючим. Спираючись на затверджений владою постулат про «несприятливі природні умови» та «недорід урожаю» 1946 року в обіг радянської пропаганди а разом з цим й офіційних джерел було введено поняття «продовольчих труднощів», повністю витісняючи термін «голод». Відповідно даний наратив закріпився на довгі роки у радянській та частково й пострадянській науковій історіографії, породжуючи проблему необ'єктивного тлумачення як передумов, так і перебігу подій за часи голоду 1946–1947 років.

Сьогоднішні дослідження у даній царині дозволяють достатньо аргументовано говорити про голод 1946–1947 років як наслідок поєднання природних та штучно створених чинників. Масштабна посуха 1946 року призвела до різкого зниження врожайності зернових культур. У центральних та східних регіонах загинули як озимі, так і ярі посіви. Згідно з офіційними статистичними даними, валовий збір зерна в УРСР у 1946 році становив близько 10 млн тон, що було майже втричі менше середньорічного показника довоєнного періоду [2].

Проте це було лише верхівкою айсберга, виставленою напоказ радянською владою. Основною проблемою була не скільки сама по собі природня криза, скільки небажання влади ефективно їй протистояти. У даному аспекті варто виділити два ключові моменти. Так з одного боку партійне керівництво, чудово проінформоване про початок голоду, ігнорувало загрозу, визначаючи надмірно завищені плани хлібозаготівель, змушуючи селян здавати не тільки весь зібраний врожай, але й насінневий фонд, що унеможливило відновлення виробництва в наступному сільськогосподарському році. При цьому держава фактично відмовилася від використання продовольчих резервів для підтримки населення, що явно наслідувало злочинну практику 1932–1933 років [3, с. 164–165, 167–168]. Окремим аспектом варто виділити продовження сумнозвісної практики «закону про п'ять колосків», тобто розгортання фізичних репресій проти селян, які намагалися вижити в умовах нового голодомору. Архівні документи свідчать, що лише у 1946–1947 роках за звинуваченнями у «розкраданні соціалістичної власності» та «невиконанні державних зобов'язань» було засуджено десятки тисяч осіб [4, с. 47].

Іншим аспектом трагедії голоду 1946–1947 років стало нарощування експорту збіжжя Радянським союзом при чудовому розумінні керівництвом держави масштабів катастрофи. Основними реципієнтами радянського зерна стали країни так званої «народної демократії» – Польща, Чехословаччина, Угорщина, Болгарія, які перебували в зоні радянського політичного впливу. Ці поставки мали передусім політичний, а не комерційний характер і були спрямовані на зміцнення лояльності нових комуністичних режимів. Тільки за 1946–1947 роки було експортовано 2,5 млн тонн зерна, понад 70 % якого надійшло до країн Східної Європи. Разом з цим достатньо активно, з метою посилення геополітичного впливу СРСР, зерно поставлялося також до Німеччини та Франції [4, с. 44].

Відомий дослідник даного періоду Майкл Еллман зазначає, що експорт зерна в умовах голоду був можливий лише за наявності тотального державного контролю над аграрним сектором а також повної відсутності механізмів соціального захисту населення, що свідчить про свідомий характер такої політики. Посилаючись на архіви ЦК КПРС він говорить про те, що всі відповідні поставки закріплювалися міждержавними угодами про «братерську допомогу» та погоджувалися на найвищому партійно-державному рівні [5, с. 619–620]. Тому цілком обґрунтовано можна стверджувати, що продовольчі ресурси Української РСР використовувалися як інструмент зовнішньополітичного впливу, що призводило до подальшого загострення гуманітарної катастрофи у регіоні.

Попри наявність потенційних можливостей отримання міжнародної гуманітарної допомоги, радянська влада послідовно відмовлялася від будь-яких пропозицій з боку міжнародної спільноти. У 1946–1947 роках функціонували такі інституції, як ООН, ФАО та Міжнародний комітет Червоного Хреста, однак доступ до інформації про голод у СРСР системно блокувався. Подібна ситуація була і з іншими, у тому числі й благодійними організаціями. Так у листі помічника директора Головного Бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я В. Форриста, датованому 7 липня 1947 р. й адресованому міністру охорони здоров'я УРСР І. Медведю, йшлося про готовність міжнародної організації «Товариство друзів» надати допомогу дітям України, які постраждали під час голоду 1947 р., але ця добродійна ініціатива також була відхилена [3, с. 227].

Вихід СРСР з Адміністрації Організації Об'єднаних Націй для допомоги та відбудови (англ. UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration) у 1946–1947 роках остаточно унеможливив міжнародний моніторинг гуманітарної ситуації в Україні. За оцінками дослідників, продовження діяльності UNRRA на території УРСР могло б суттєво зменшити масштаби смертності. За офіційними даними американської сторони до України було направлено гуманітарної допомоги, яка складалася із різних видів харчових продуктів на загальну суму 189 млн. доларів. Але переважна частина цієї допомоги до нужденних так і не надійшла [3, с. 227].

9 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила Конвенцію «Про запобігання і покарання за злочину геноциду». Згідно цього рамкового документа поняття «геноцид» означає будь-які свідомі дії, спрямовані на повне або часткове винищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Його складовими є також вбивство членів групи, заподіяння тілесних чи психічних пошкоджень, навмисне створення умов життя, розраховане на фізичне винищення групи, насильницьке переміщення дітей однієї групи до іншої. По самим приблизним підрахункам дослідників голод 1946–1947 років коштував народу України понад мільйон життів. Кількість непрямих втрат, поширення захворювань, викликаних масовою дистрофією серед сільського населення поки що не обрахована остаточно. Враховуючи абсолютно свідомі дії комуністичного партійного керівництва та радянської влади щодо причин,

які зумовили цей голод а також замовчування масштабів трагедії та фактичну відмову від міжнародної допомоги сьогодні варто піднімати питання щодо визнання голоду 1946–1947 років геноцидом проти українського народу нарівні із Голодомором 1932–1933 років.

Список використаних джерел

1. Голодомор 1932–1934 років: геноцид українського народу. Збірник документів і матеріалів / І. П. Якущ, А. П. Загорулько, В. М. Щербатюк, Д. І. Курас та ін. ; за ред. В. М. Щербатюка, Д. І. Кураса. Київ : Видавництво «Фенікс», 2025. 272 с.
2. «Голод після Перемоги»: до 75-річчя масового голоду 1946-47 років УІНП презентував історичний ролик. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/golod-pislya-peremogy-do-75-richchya-masovogo-golodu-1946-47-rokiv-uinp-prezentuvav-istorychnyy-rolyk>
3. Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. Голодомори в Україні 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947: Злочини проти народу. Київ-Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2000. 270 с.
4. В. М. Даниленко. Передумови голоду 1946-1947 рр. в Україні. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика* : зб. наук. статей. Київ, 2008. Вип. 13. С. 42–49. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/77750>.
5. Ellman, M. The 1947 Soviet Famine and the Entitlement Approach to Famines. *Cambridge Journal of Economics*, Volume 24, Issue 5, September 2000, P. 603–630. DOI: <https://doi.org/10.1093/cje/24.5.603>.

ЛАЗАРЄВ Віктор Вікторович,
професор кафедри теорії та історії
держави та права Харківського
національного університету внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У РОЗУМІННІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Питанню «конституційної ідентичності» сьогодні приділяється достатньо багато уваги. Ряд науковців висловлюють ряд позицій щодо її розуміння. Так, В. Колісник, Г. Берченко, Т. Слінько пропонують «конституційну ідентичність» розглядати як «ідентичність конституції» [1, с. 75]. У своєму дослідженні О. Никорак зазначає, що «конституційна ідентичність – це комплекс особливостей конституційного ладу та конституційних цінностей певної держави, які водночас об’єднують громадян в одну спільноту (народ,